

УДК 373.5:316.75:342.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/90-1-40>

Ольга БУБЛИК,

orcid.org/0000-0003-2280-7385

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри політології та міжнародних відносин

Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

(Полтава, Україна) *bublik.st@gmail.com*

“REFERENCE FRAMEWORK OF COMPETENCES FOR DEMOCRATIC CULTURE” ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ВПРОВАДЖЕННЯ КУРСУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті розглядається концептуальна та практична значущість «Reference Framework of Competences for Democratic Culture» (RFCDC), розробленої Радою Європи, як методологічної основи для впровадження шкільного курсу «Громадянська освіта» в Україні. В умовах триваючої російсько-української війни та загальної кризи демократії, виникає нагальна потреба у переосмисленні цілей громадянської освіти з акцентом на формування стійкості до дезінформації, громадянської відповідальності та демократичної культури. У центрі дослідження – аналіз структури RFCDC, яка охоплює 20 компетентностей, згрупованих у чотири категорії: цінності, ставлення, навички та знання. Обґрунтовано, що впровадження цієї рамки у шкільний курс дозволяє поєднати європейські стандарти з актуальними викликами українського суспільства. Розкрито переваги RFCDC: методологічна цілісність, адаптивність до локального контексту, акцент на практичні дії та критичне мислення. Особливу увагу приділено ролі RFCDC у період воєнного стану й післявоєнної відбудови як інструменту формування гуманітарної стійкості, міжкультурного діалогу, підтримки внутрішньо переміщених осіб та подолання травматичного досвіду. Зроблено висновок, що RFCDC має розглядатися як стратегічна методологічна модель для сучасної громадянської освіти, здатна сприяти побудові стійкого, інклюзивного й демократичного суспільства в Україні.

Внаслідок проведеного дослідження, автор дійшов висновку, що у період повномасштабної війни значення RFCDC набуло нових акцентів – викладена у документі методика слугує джерелом педагогічної і ціннісної підтримки, сприяє інтеграції внутрішньо переміщених осіб, подоланню травматичного досвіду та відновленню довіри до демократичних інститутів. Навички критичного мислення, міжкультурної чутливості, емпатії та громадянської відповідальності, передбачені цією рамкою, є незамінними у процесі не лише воєнного, але й поствоєнного національного відновлення.

Ключові слова: громадянська освіта, RFCDC, демократична культура, критичне мислення, компетентності, шкільна освіта, права людини, війна, дезінформація, громадянська відповідальність.

Olha BUBLIK,

orcid.org/0000-0003-2280-7385

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Political Science and International Relations

State Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”

(Poltava, Ukraine) *bublik.st@gmail.com*

“REFERENCE FRAMEWORK OF COMPETENCES FOR DEMOCRATIC CULTURE” AS A METHODOLOGICAL MODEL FOR THE IMPLEMENTATION OF CIVIC AND HISTORY EDUCATION IN THE CONTEMPORARY CONTEXT

The article analyzes the conceptual and practical significance of the Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC), developed by the Council of Europe, as a methodological foundation for the implementation of the school subject «Civic Education» in Ukraine. In the context of the ongoing Russian-Ukrainian war and the broader crisis of democracy, there is an urgent need to reconsider the objectives of civic education, focusing on developing resilience to disinformation, civic responsibility, and democratic culture. The study centers on the analysis of the RFCDC structure, which includes 20 competences grouped into four categories: values, attitudes, skills, and knowledge. The article substantiates that the implementation of this framework in school curricula allows for the integration of European educational standards with the current challenges facing Ukrainian society. The key advantages of RFCDC are outlined: methodological coherence, adaptability to the local context, emphasis on practical action, and critical thinking development. Particular attention is paid to the role of RFCDC during martial law and post-war recovery, highlighting its function in fostering humanitarian resilience, intercultural dialogue, support for internally displaced persons, and overcoming trauma. The conclusion emphasizes that

RFCDC should be viewed as a strategic methodological model for modern civic education, capable of supporting the development of a resilient, inclusive, and democratic society in Ukraine.

As a result of the conducted research, the author concludes that during the period of full-scale war, the significance of the RFCDC has taken on new dimensions. The methodology outlined in the framework serves as a source of pedagogical and value-based support, contributing to the integration of internally displaced persons, the healing of traumatic experiences, and the restoration of trust in democratic institutions. The skills promoted by the framework – critical thinking, intercultural sensitivity, empathy, and civic responsibility – are indispensable not only during wartime, but also in the broader process of post-war national recovery.

Key words: civic education, RFCDC, democratic culture, critical thinking, competences, school education, human rights, war, disinformation, civic responsibility.

Постановка проблеми. Виклики, пов'язані із сучасними глобальними політичними кризами, воєнними конфліктами, дезінформацією та кризою демократії, актуалізують питання переосмислення цілей та завдань шкільного курсу громадянської освіти. Особливо актуальною ця проблема стає для України, яка, з 2014 р. втягнута у військовий конфлікт із Росією, який з 2022 р. набув статус повномасштабного. При цьому одним з пріоритетних завдань шкільної освіти стає виховання зростаючого покоління у дусі щирої любові до своєї батьківщини, громадянської відповідальності, а також критичного мислення щодо постійно зростаючого ідеологічного впливу з боку Росії через традиційні ЗМІ, соціальні мережі, «YouTube».

У цьому контексті виникає потреба у впровадженні нових методологічних моделей, здатних не лише передати знання, а й сформувати демократичну культуру, цінності, ставлення та поведінку. Однією з таких моделей є «Reference Framework of Competences for Democratic Culture» (далі – RFCDC), розроблена Радою Європи у 2016–2018 рр. у межах освітньої програми «Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education» (EDC/HRE). В Україні цей документ дедалі більше інтегрується в освітню політику, зокрема через шкільний курс «Громадянська освіта» для 10 класу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізуючи мету статті, ми спиралися низку нормативно-правових документів, як міжнародних, так і внутрішньо українських, у яких визначаються головні аспекти RFCDC. Базовий зміст програми викладений у документі «Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture» (Council of Europe, 2018). У свою чергу, її окремі аспекти стали основою для розробки «Типової освітньої програми з предмета «Громадянська освіта» для 10 класу», розробленою пізніше МОШ у 2018 р. (Типова освітня програма з предмета «Громадянська освіта» для 10 класу, 2018).

Серед наукових напрацювань з теми статті, нами були задіяні праці таких вітчизняних науков-

ців, як Т. Кравченко (Кравченко, 2020), Т. Назаренко (Назаренко, 2024), І. Пінчук (Пінчук, 2020), Т. Потапчука (Potarchuk, 2022), а також зарубіжних вчених – М. Гревера (Grever, 2022), А. Ослера (Osler, 2010) та ін.

Процес впровадження європейської системи виховання громадянських цінностей досить широко розглянутий у працях українських науковців Л. Рябовол (Рябовол, 2024) та Т. Ремех (Рябовол, Ремех, 2024). У наукових працях цих авторів висвітлений процес оформлення змісту курсу Громадянської освіти, починаючи з другої половини ХХ ст.

Еволюція системи надання учням середньої школи громадянських компетентностей також представлений у статті «Теорія і практика громадянської освіти: світовий досвід», О. Дем'янчук (Дем'янчук, 2001).

Перспективи впровадження змісту європейської системи громадянської освіти у відповідну українську дисципліну розглядається у праці О. Локшиної (Локшина, 2022). Серед іншого, авторка розглядає змістовні компоненти курсу, які потрібно впроваджувати в умовах військових дій.

В цілому ж, проглядається певна необхідність розгляду значення RFCDC у процесі формування шкільного курсу Громадянської освіти на сучасному етапі.

Мета статті. Відповідно до вищевикладеного, вважаємо за потрібне більш детальне висвітлення питань пов'язаних із структурою, змістом та практичними результатами впровадження «RFCDC», що можна визначити як головну мету цієї наукової публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. RFCDC є нормативно-методологічним документом Ради Європи, що визначає концептуальну основу для формування та оцінювання громадянських і демократичних компетентностей. Документ базується на підході, який поєднує цінності, ставлення, навички та знання, необхідні для ефективної участі у демократичному суспільстві (Council of Europe, 2018: Vol. 1, 27).

RFCDC є результатом багаторічної роботи в рамках програми Education for Democratic

Citizenship and Human Rights Education (EDC/HRE), яка реалізується Радою Європи з 1997 р. Ця програма передбачала реалізацію наступних завдань:

1. сприяти формуванню демократичної культури;
2. впроваджувати та поширювати права людини в освітній процес;
3. сприяти активному залученню молоді у громадянське життя.

Безпосередньо розробка механізмів RFCDC було здійснено у період між 2016 і 2018 рр. групою міжнародних експертів на замовлення Департаменту демократичного громадянства та участі Ради Європи. У їх формування були залучені фахівці з педагогіки, захисту прав людини, міжкультурної освіти, психології, соціології та суміжних соціальних дисциплін (Council of Europe, 2018: Vol. 1, 27).

RFCDC визначає 20 базових компетентностей, згрупованих за чотирма базовими категоріями:

1. цінності (Values): повага до людської гідності, демократії, прав людини, культурного плюралізму;
2. ставлення (Attitudes): відкритість до інших, повага, відповідальність, громадянська мужність;
3. навички (Skills): критичне мислення, співпраця, аналітичне мислення, вирішення конфліктів;
4. знання і розуміння (Knowledge and critical understanding): політичні поняття, міжкультурні контексти, правове поле (Council of Europe, 2018: Vol. 1, 41).

Ця структура дозволяє використовувати рамку як інтегральний інструмент для побудови освітніх програм, навчальних курсів, оцінювання та підготовки педагогів у межах національних освітніх систем, у тому числі, і української.

Слід відзначити, що у 2018 р. в Україні було запроваджено курс «Громадянська освіта» для 10 класу, який став першим масштабним кроком до інтеграції європейських підходів до громадянської компетентності. Структура курсу та очікувані результати навчання значною мірою базуються на логіці RFCDC.

Зокрема, у програмі курсу реалізуються такі принципи:

1. компетентнісна орієнтація: навчання не зводиться до передання знань, а передбачає формування здатності діяти на основі цінностей;
2. орієнтація на права людини: вивчення базується на усвідомленні гідності, свобод і механізмів захисту прав людини;
3. інтеграція критичного мислення та дискусії: учнів навчають аналізувати суспільні процеси,

формуванню аргументовану позицію (Potapchuk, 2022: 46).

Навчально-методичні комплекси, рекомендовані МОН України, також враховують дескриптори компетентностей RFCDC для поточного оцінювання і самооцінювання учнів (Potapchuk, 2022: 46).

Серед переваг, які відзначаються українськими науковцями використання RFCDC для створення шкільного курсу Громадянської освіти, виділяються наступні:

1. методологічна цілісність: структура, що охоплює не лише знання, але й світогляд;
2. європейський вимір: відповідає стратегічному курсу України на інтеграцію з ЄС;
3. адаптивність: рамка дозволяє враховувати локальний контекст, соціальні виклики, нові ризики;
4. орієнтація на дію: учень розглядається як активний суб'єкт демократичного суспільства, здатний до відповідального вибору (Рябовол, Ремех, 2024: 191).

Слід відзначити, що у умовах повномасштабної російсько-української війни курс «Громадянська освіта», як і уся система громадянського та патріотичного виховання молоді, набуває особливої значущості. У зв'язку із цим, RFCDC стає інструментом:

1. посилення стійкості до пропаганди та дезінформації;
2. формування громадянської мужності, солідарності, емпатії до внутрішньо переміщених осіб та постраждалих;
3. осмислення демократичних цінностей у практиці повсякденного життя, зокрема в умовах воєнного стану.

Змістовний інструментарій RFCDC хоча і не був безпосередньо створений для умов війни, однак викладені цінності, підходи та компетентності виявилися надзвичайно важливими у умовах військового конфлікту в Україні.

Насамперед, RFCDC можна розглядати як ефективний інструмент протидії інформаційним та ідеологічним загрозам. Вона сприяє формуванню у учнів критичного мислення, аналітичного мислення, уміння розпізнавати дезінформацію є центральними елементами цієї методологічної системи.

У шкільній освіті ці компетентності допомагають учням формувати стійкість до пропаганди, що є критично важливим у воєнний час. Рекомендовані методики (дебати, аналіз джерел, рольові ігри) допомагають школярам протистояти маніпуляціям (Grever, Adriaansen, 2024: 56).

Варто наголосити, що Рамкова структура компетентностей для демократичної культури (RFCDC) акцентує на необхідності збереження фундаментальних демократичних цінностей – таких як повага до людської гідності, прав людини та принципу верховенства права – навіть у надзвичайних умовах, зокрема в ситуаціях збройного протистояння. Запропонована система компетентностей сприяє формуванню стійкості до проявів радикалізму, ворожого риторики, пропаганди та водночас формує усвідомлене ставлення до універсальності прав людини (Council of Europe, 2018: Vol. 1, 64).

Окрім того, RFCDC спрямована на розвиток міжособистісних, соціально-емоційних та міжкультурних навичок. Це набуває особливої значущості в умовах масових переміщень населення, інтеграції внутрішньо переміщених осіб та прийому біженців. У таких ситуаціях першочергового значення набувають емпатія, чуйність, відкритість до культурного розмаїття, уміння вести діалог і мирно розв'язувати конфлікти. Водночас важливою залишається роль шкільної спільноти та педагогів у підтримці дітей, які пережили психологічну травму (Council of Europe, 2018: Vol. 1, 65).

У період післявоєнної відбудови RFCDC дає методологічне підґрунтя для розвитку інклюзивної, демократичної шкільної культури, зміцнення міжрегіональної згуртованості, подолання травматичного досвіду через освіту.

Впровадження принципів RFCDC дозволило доповнити національну типову навчальну програму з Громадянської освіти для 10 класу наступними темами:

1. Національна ідентичність і єдність. Серед питань, які пропонуються учнями для вивчення та обговорення у межах цієї теми:

- 1) українська державність в умовах загроз;
- 2) історія боротьби України за незалежність;
- 3) символи, герої, культурна спадщина.

2. Права людини в умовах війни. Пропонується додавання наступних питань:

- 1) сутність міжнародного гуманітарного право;
- 2) нормативно-правові методи захисту цивільного населення в умовах війни;
- 3) права внутрішньо переміщених осіб.

3. Психоемоційна стійкість і безпека. Пропонується додавання таких питань:

- 1) методологія психоемоційної саморегуляції, подолання стресу;
- 2) способи ненасильницького вирішення конфліктів;
- 3) основи поведінки у кризових ситуаціях.

4. Медіаграмотність. Пропонується обговорення таких питань:

- 1) поняття та способи виявлення фейків;
- 2) поняття інформаційна безпека;
- 3) роль пропаганди у війні.

5. Громадянська участь у відбудові. Питання для обговорення:

- 1) соціальна відповідальність;
- 2) волонтерство;
- 3) роль молоді у повоєнній реконструкції.

Висновки. Застосування RFCDC як методологічної основи для впровадження курсу громадянської освіти на сучасному етапі засвідчує його вагому роль у зміцненні демократичної культури в Україні, особливо в умовах війни та суспільних трансформацій. Рамка компетентностей, запропонована у 2018 р. Радою Європи, дозволяє переосмислити традиційні підходи до громадянської освіти – від передачі знань до формування здатності діяти відповідально, критично й етично в умовах невизначеності, інформаційного тиску та соціальних потрясінь.

У процесі дослідження було доведено, що RFCDC не лише формує основу для побудови шкільних програм, а й має практичну значущість як засіб протидії викликам сучасної війни в Україні: пропаганді, дезінформації, мові ворожнечі та радикалізації. У цьому контексті шкільний курс «Громадянська освіта» виступає як ключовий інструмент реалізації демократичної освіти, здатної формувати стійке громадянське суспільство, орієнтоване на європейські цінності та права людини.

У період повномасштабної війни значення RFCDC набуло нових акцентів – викладена у документі методика слугує джерелом педагогічної і ціннісної підтримки, сприяє інтеграції внутрішньо переміщених осіб, подоланню травматичного досвіду та відновленню довіри до демократичних інститутів. Навички критичного мислення, міжкультурної чутливості, емпатії та громадянської відповідальності, передбачені цією рамкою, є незамінними у процесі не лише воєнного, але й поствоєнного національного відновлення.

Отже, RFCDC варто розглядати не просто як методологічну модель, а як стрижневий інструмент гуманітарної стійкості, що дозволяє формувати у школярів готовність діяти на основі демократичних принципів навіть в умовах кризи. Його адаптація в українській освіті, зокрема через курс «Громадянська освіта», має продовжуватися з урахуванням нових викликів, а також у тісному зв'язку з національними пріоритетами в галузі безпеки, інтеграції, європейської солідарності та прав людини. Саме ці аспекти розглядатимуться у наступних наукових публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янчук О. П. Теорія і практика громадянської освіти: світовий досвід. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2001. Вип. 19. С. 64–69.
2. Євсюкова А. В. Проблема періодизації громадянської освіти в контексті розвитку ідей демократії (друга половина ХХ ст. – 2018 р.). Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2018. № 3(39). С. 69–73.
3. Кравченко Т. Г., Пінчук І. П. Формування громадянської компетентності старшокласників: теорія і практика. Київ : Логос, 2020.
4. Локшина О. Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти і навчання у 2021–2030 рр. як євроінтеграційний орієнтир для української освіти. Український педагогічний журнал. 2022. № 4. С. 5–17.
5. Назаренко Т. Г. Шкільна громадянська освіта як чинник утвердження української громадянської ідентичності учнів. Український педагогічний журнал. 2024. № 3. С. 189–198.
6. Перегуда Є., Корнієвський О., Гаврилюк Д. Громадянська освіта як фактор подолання абсентеїзму в Україні. Political Studies. 2023. № 1(3). С. 99–120.
7. Рябовол Л. Проблеми і тренди становлення шкільної громадянської освіти в Європейському Союзі. Проблеми сучасного підручника. 2024. Вип. 33. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/download/754/906?inline=1>
8. Рябовол Л., Ремех Т. Громадянська освіта в профільній школі в Україні та зарубіжних країнах. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2024. Т. 6, № 1. С. 1–5.
9. Типова освітня програма з предмета «Громадянська освіта» для 10 класу. Київ: МОН України, 2018.
10. Топалова С., Чистіліна Т. Майбутнє громадянської освіти в Україні – перехід до актуальної європейської моделі. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». 2017. URL: <http://surl.li/kvqmzq>
11. Уханова Н. С. Проблеми протидії негативним інформаційним впливам та захисту інформаційної безпеки людини і суспільства : монографія. Київ–Одеса : Фенікс, 2022. 120 с.
12. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Vol. 1–3. Strasbourg : Council of Europe, 2018.
13. Grever M., Adriaansen M. Critical media literacy as democratic competence: Insights from the RFCDC framework. Media Education Research Journal. 2022. Vol. 5, № 1. P. 44–60.
14. Osler A., Starkey H. Teachers and Human Rights Education. Stoke-on-Trent : Trentham Books, 2010.
15. Potapchuk T. V. Cultural-Identification Function of Civic Education. Civic Review. 2022. Vol. 12, № 2. P. 45–56.

REFERENCES

1. Demianchuk O. P. (2001) Teoriia i praktyka hromadianskoi osvity: svitovyi dosvid [Theory and practice of civic education: global experience]. Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky – Scientific Notes of NaUKMA. Political Science, 19, 64–69. [in Ukrainian].
2. Yevsiukova A. V. (2018) Problematyka periodyzatsii hromadianskoi osvity v konteksti rozvytku idei demokratii (druga polovyna XX st. – 2018 r.) [Issues of periodization of civic education in the context of democratic ideas development (second half of the 20th century – 2018)]. Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU "KPI". Political Science. Sociology. Law, 3(39), 69–73. [in Ukrainian].
3. Kravchenko T. H., Pinchuk I. P. (2020) Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti starshoklasnykiv: teoriia i praktyka [Formation of civic competence in high school students: theory and practice]. Kyiv: Lohos. [in Ukrainian].
4. Lokshyna O. (2022) Stratehiia yevropeiskoho spivrobotnytstva u haluzi osvity i navchannia u 2021–2030 rr. yak yevrointehratsiinyi oriientyr dlia ukrainskoi osvity [European cooperation strategy in education and training for 2021–2030 as a European integration guide for Ukrainian education]. Ukrainyski pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 4, 5–17. [in Ukrainian].
5. Nazarenko T. H. (2024) Shkilna hromadianska osvita yak chynnyk utverdzhennia ukrainskoi hromadianskoi identychnosti uchniv [School civic education as a factor in affirming students' Ukrainian civic identity]. Ukrainyski pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 3, 189–198. [in Ukrainian].
6. Perehuda Ye., Korniievskiy O., Havryliuk D. (2023) Hromadianska osvita yak faktor podolannia absenteizmu v Ukraini [Civic education as a factor in overcoming absenteeism in Ukraine]. Political Studies, 1(3), 99–120. [in Ukrainian].
7. Riabovol L. (2024) Problemy i trendy stanovlennia shkilnoi hromadianskoi osvity v Yevropeiskomu Soiuzi [Challenges and trends in the development of school civic education in the European Union]. Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the Modern Textbook, 33. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/download/754/906?inline=1> [in Ukrainian].
8. Riabovol L., Remeh T. (2024) Hromadianska osvita v profilnii shkoli v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh [Civic education in specialized secondary schools in Ukraine and abroad]. Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 6(1), 1–5. [in Ukrainian].
9. Typova osvithnia prohrama z predmetu «Hromadianska osvita» dlia 10 klasy [Typical educational program for the subject "Civic Education" for Grade 10] (2018). Kyiv: MON Ukrainy. [in Ukrainian].
10. Topalova S., Chystylina T. (2017) Maibutnie hromadianskoi osvity v Ukraini – perekhid do aktualnoi yevropeiskoi modeli [The future of civic education in Ukraine – transition to a relevant European model]. Analitychnyi tsentr "Obseratoriia demokratii" – Analytical Center "Observatory of Democracy". URL: <http://surl.li/kvqmzq> [in Ukrainian].
11. U Khanova N. S. (2022) Problemy protyidii nehatyvnyim informatsiynym vplyvam ta zakhystu informatsiinoi bezpeky liudyny i suspilstva: monohrafiia [Problems of counteracting negative information influences and protecting the information security of individuals and society: monograph]. Kyiv–Odesa: Fenix. [in Ukrainian].
12. Council of Europe (2018) Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Vol. 1–3. Strasbourg: Council of Europe.
13. Grever M., Adriaansen M. (2022) Critical media literacy as democratic competence: Insights from the RFCDC framework. Media Education Research Journal, 5(1), 44–60.
14. Osler A., Starkey H. (2010) Teachers and Human Rights Education. Stoke-on-Trent: Trentham Books.
15. Potapchuk T. V. (2022) Cultural-Identification Function of Civic Education. Civic Review, 12(2), 45–56.

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025